

redakcja naukowa:
Monika Florczak-Wątor
Andrzej Grabowski

ARGUMENTY I ROZUMOWANIA PRAWNICZE W KONSTYTUCYJNYM PAŃSTWIE PRAWA

KOMENTARZ

Michał Araszkiewicz · Marcin Biskupski · Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor · Filip Gołba · Andrzej Grabowski
Justyna Holoher · Dominika Kowalska · Jakub Kret
Marcin Krzemiński · Zuzanna Krzykańska · Barbara Krzyżewska
Magdalena Łatacz · Rafał Michałczak · Magdalena Michalska
Maciej Pach · Oskar Pogorzelski · Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

Argumenty i rozumowania prawnicze
w konstytucyjnym państwie prawa

Komentarz

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

SERIA POD REDAKCJĄ
TOMASZA GIZBERT-STUDNICKIEGO
I PIOTRA TULEI

REDAKCJA NAUKOWA:
MONIKA FLORCZAK-WĄTOR • ANDRZEJ GRABOWSKI

Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa Komentarz

Michał Araszkiewicz • Marcin Biskupski • Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor • Filip Gołba • Andrzej Grabowski
Justyna Holocher • Dominika Kowalska • Jakub Kret
Marcin Krzemiński • Zuzanna Krzykalska • Barbara Krzyżewska
Magdalena Latacz • Rafał Michalczak • Magdalena Michalska
Maciej Pach • Oskar Pogorzelski • Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

Kraków 2021

© Copyright by Monika Florczak-Wątor & Andrzej Grabowski , Kraków 2021

Recenzent

prof. zw. dr hab. Tomasz Gizbert-Studnicki

Redakcja

Ewa Dąbrowska

Projekt okładki

dr hab. Grzegorz Kuca, prof. UJ

ISBN 978-83-8138-336-3 [druk]

ISBN 978-83-8138-337-0 [online, pdf]

<https://doi.org/10.12797/9788381383370>

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2015/17/B/HS5/00457

Stan prawny: 1 lipca 2020 r.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Spis treści

Przedmowa (<i>M. Florczak-Wątor, A. Grabowski</i>)	9
Wykaz skrótów	11
Wprowadzenie (<i>A. Grabowski</i>).....	23
Teoria konstytucyjnego państwa prawa a topiczny model argumentacji prawniczej (<i>J. Holocher</i>)	30
Aksjologia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (<i>M. Florczak-Wątor</i>).....	61
Rozumowania prawnicze i schematy argumentacyjne w sądowym stosowaniu prawa (<i>M. Araszkiewicz</i>)	90
KOMENTARZ do argumentów i toposów prawniczych (<i>M. Araszkiewicz, M. Biskupski, A. Dębowska, M. Florczak-Wątor, F. Gołba, A. Grabowski, J. Holocher, D. Kowalska, J. Kret, M. Krzemiński, Z. Krzykalska, B. Krzyżewska, M. Latacz, R. Michalczak, M. Michalska, M. Pach, O. Pogorzelski, K. Ptak</i>).....	157
Wstęp (<i>A. Grabowski</i>)	159
1. <i>Ius est ars boni et aequi</i>	168
2. Zasada dobra wspólnego.....	183
3. Zasada demokratycznego państwa prawnego	196
4. Zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa.....	224
5. Zasada ochrony praw słuszenie nabytych.....	239
6. Zasada pewności prawa.....	249
7. <i>Lex non obligat nisi promulgata</i>	263
8. <i>Lex retro non agit</i>	274

9. <i>Ignorantia iuris nocet</i>	286
10. <i>Clara non sunt interpretanda</i>	301
11. Argument ze sprawiedliwości społecznej	316
12. Argument ze zmian społecznych	327
13. Nakaz wykładni prawa zgodnie z zasadami prawnymi	342
14. Argument z odwołania się do wartości pozaprawnych	363
15. Zasada słuszności	381
16. <i>Summum ius summa iniuria</i>	396
17. <i>Ex iniuria non oritur ius</i>	408
18. <i>Lex iniustissima non est lex</i>	417
19. Prawo nie powinno ustępować przed naruszeniem prawa	439
20. Założenie racjonalnego prawodawcy	453
21. Nakaz respektowania dyrektyw techniki prawodawczej w procesie interpretacji	467
22. Nakaz uwzględniania definicji legalnych	480
23. Nakaz określoności przepisów prawa	491
24. Argument z typu przepisów prawa	500
25. Zakazy wykładni synonimicznej i homonimicznej	510
26. <i>Lege non distinguente nec nostrum est distinguere</i>	527
27. Argument z języka powszechnego	534
28. Nakaz stosowania reguł syntaktycznych języka ogólnego (powszechnego)	547
29. Zakaz wykładni <i>per non est</i>	556
30. Argument <i>a rubrica</i>	564
31. Argument systemowy	576
32. Argument z unikania sprzeczności	588
33. Dyrektywa wykładni holistycznej	596
34. Argument z woli historycznego prawodawcy	612
35. Argument z <i>ratio legis</i>	623
36. Argument teleologiczny (celowościowy)	635
37. Wnioskowanie z celu na środki	650
38. Argument z natury rzeczy	661

39. <i>Impossibilium nulla obligatio</i>	675
40. Argument <i>ad absurdum</i>	688
41. Nakaz respektowania zasady derogacji wyraźnej	700
42. <i>Lex superior derogat legi inferiori</i>	707
43. <i>Lex specialis derogat legi generali</i>	719
44. <i>Lex posterior derogat legi priori</i>	726
45. <i>Lex posterior generalis non derogat legi priori speciali</i>	740
46. Zasada legalizmu	751
47. Zakaz wykładni prawotwórczej	765
48. Zakaz wykładni rozszerzającej/zwężającej	778
49. <i>Exceptiones non sunt extendendae</i>	787
50. Argument <i>a contrario</i>	796
51. Nakaz pierwszeństwa wykładni językowej	804
52. Argument <i>ab exemplo</i>	826
53. Argument z poglądu dominującego	840
54. Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją	849
55. Domniemanie konstytucyjności ustawy	861
56. Argument ze spójności	878
57. Nakaz respektowania hierarchii źródeł prawa	895
58. Nakaz (zasada) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym	910
59. Nakaz prounijnej wykładni prawa krajowego	922
60. Argument prawnoporównawczy	934
61. Zasada podziału władzy	951
62. Zasada godności człowieka jako źródła wolności i praw	967
63. Zasada proporcjonalności	986
64. Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw	1001
65. Zakaz nadmiernej ingerencji w sferę praw człowieka	1013
66. Argument <i>a fortiori</i>	1028
67. Zasada równości	1038
68. Argument z analogii	1052
69. <i>Ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio</i>	1072

70. Zakaz wykładni prowadzącej do luk	1080
71. <i>Nullum crimen, nulla poena sine lege</i>	1094
72. <i>Cogitationis poenam nemo patitur</i>	1113
73. Domniemanie niewinności.....	1120
74. <i>In dubio pro reo</i>	1133
75. Domniemanie i ochrona dobrej wiary.....	1147
76. Sama możliwość wątpliwości nie powinna mieć rozstrzygającego znaczenia ...	1163
77. <i>Ei incumbit probatio qui dicit, non ei qui negat</i>	1178
78. Argument z faktów notoryjnych	1191
79. <i>Audiat et altera pars</i>	1199
80. <i>Nemo (est) iudex in causa sua</i>	1214
81. <i>Iura novit curia</i>	1234
82. Zasada powagi rzeczy osądzonej (<i>res iudicata</i>)	1247
83. <i>Ius publicum privatorum pactis mutari non potest</i>	1261
84. <i>Ne eat iudex ultra petita partium</i>	1270
85. Zakaz <i>reformationis in peius</i>	1283
86. <i>Pacta sunt servanda</i>	1293
87. <i>Rebus sic stantibus</i>	1308
88. Zakaz nadużycia prawa.....	1324
89. <i>Nulla iniuria est, quae in volentem fiat</i>	1342
90. <i>Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet</i>	1356
91. <i>Nullum tributum sine lege</i>	1364
 Dekalog dobrego argumentatora (<i>M. Atienza</i>)	 1373
Autorzy	1377
Contents	1381
Summary (<i>F. Gołba</i>).....	1385

31. Argument systemowy

[1. FORMUŁY ALTERNATYWNE I POKREWNE] Argument z wykładni systemowej; Argument systematyczny; Interpretacja systematyczna; Argument *sedes materiae* (topograficzny); Argument *a rubrica* (→30).

[2. ISTOTA] Argument systemowy to z gruntu wieloznaczne pojęcie prawnicze. W polskim dyskursie prawniczym używa się tego określenia najczęściej dla scharakteryzowania natury posiadających własne nazwy argumentów szczegółowych, przede wszystkim interpretacyjnych, które w rozmaity sposób nawiązują do systemowej wizji prawa (ich katalogi przedstawione są np. w ZWP: 127n; Wiatrowski 2013: 12n, 94n; w ujęciu prawnoporównawczym zob. katalog argumentów systemowych w MacCormick, Summers 1991: 513–514). Wiele z tych argumentów systemowych omówiono w osobnych hasłach *Komentarza*, m.in. nakaz wykładni prawa zgodnie z zasadami prawnymi (→13), argument *a rubrica* (→30), dyrektywę wykładni holistycznej (→33), nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją (→54), argument ze spójności (→56), nakaz respektowania hierarchii źródeł prawa (→57), nakaz (zasadę) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym (→58), nakaz prounijnej wykładni prawa krajowego (→59) czy zakaz wykładni prowadzącej do luk (→70). Czasami używa się tego określenia jako synonimu dla wykładni systemowej, jednej z podstawowych metod wykładni prawa – co potwierdza np. uchwała(7) NSA z 20.05.2013, II FPS 6/12: „Żaden przepis prawa nie jest oderwaną jednostką, lecz występuje w pewnym kontekście systemowym – jest częścią określonego aktu normatywnego, który z kolei jest częścią określonej gałęzi prawa należącej do systemu prawa polskiego. Przy wykładni danego przepisu prawa należy brać pod uwagę również jego relacje w stosunku do innych przepisów danego aktu normatywnego (wykładnia systemowa wewnętrzna) oraz do przepisów zawartych w innych ustawach (wykładnia systemowa zewnętrzna)”. Wreszcie argument systemowy może być pojmowany jako argument samodzielny, charakteryzujący się dużym stopniem ogólności, postulujący uwzględnianie systemowej natury prawa w trakcie interpretacji prawniczej i rozwiązywania problemów walidacyjnych. Właśnie tego ostatniego

ujęcia omawianego toposu – argumentu systemowego *sensu largo* – dotyczyć będą analizy przedstawione w kolejnych punktach.

W literaturze obcej dominują podobne, zbiorcze ujęcia argumentu systemowego, zwanego zresztą najczęściej „interpretacją systematyczną” albo „argumentem systematycznym”. Norberto Bobbio nazwał tym pierwszym mianem wykładnię opartą na założeniu, że normy (np. prawa cywilnego czy karnego) tworzą pewną uporządkowaną całość, w związku z czym można je interpretować „w duchu systemu”, nawet przeciwko результатам ich wykładni literalnej (Bobbio 1960: 75n). Riccardo Guastini twierdził, że „[w]yrażenie «interpretacja systematyczna» jest szeroko używane w nawiązaniu nie do jednego argumentu interpretacyjnego, lecz raczej do całej rodziny różnych argumentów, których jedyną wspólną charakterystyką jest ich odwoływanie się: (a) do kontekstu, w którym znajduje się interpretowany przepis, oraz – w dowolny sposób – (b) do zakładanego systematycznego charakteru porządku prawnego” (IAGua: 361). Z kolei Robert Alexy i Ralf Dreier określili „interpretację systematyczną” jako „badanie relacji między normami, które mają zostać zastosowane, a innymi normami tego samego systemu prawa. Jest ona skierowana ku niesprzeczności i spójności systemu prawa jako całości” (Alexy, Dreier 1991: 88).

Giovanni Tarello posłużył się drugim terminem, pisząc o „argumencie systematycznym” (zwanym przez niego także „hipotezą prawa ustanowionego [w sposób] uporządkowany” albo „prawa samorzutnie uporządkowanego”), który nakazuje przypisanie wypowiedzi normatywnej lub zbiorowi takich wypowiedzi znaczenia przewidzianego przez system prawny albo zakazuje przypisania im znaczenia wykluczonego przez tenże system (ILey: 337). Filozof genueński wyróżnił następnie trzy postaci tego argumentu: argument topograficzny, czyli argument *sedes materiae*, argument ze spójności terminologicznej oraz argument systematyczno-pojęciowy lub dogmatyczny (ILey: 337–338). Pierwszy polega na przekonaniu, że przepisom prawa powinno się przypisać interpretację wynikającą z ich położenia w systematyce tekstów prawnych (określanej przez pryzmat tytułów kodeksów, rozdziałów, podziału tekstu na artykuły itd.) – „moc perswazyjna tego argumentu opiera się na poglądzie, że umiejscowienie przepisów jest wyrazem woli prawodawcy, a jeśli prawodawca jest rozumiany w sposób konkretny, to ten argument jest ściśle powiązany z argumentem psychologicznym” (ILey: 337; →34; por. IRA: 593n). Argument ze spójności terminologicznej odpowiada regule konsekwencji terminologicznej (→25), wynikając – jak niepejoratywnie pisze Tarello – „z irracjonalnego modelu «dobrego prawodawcy»”. Natomiast argument systematyczno-pojęciowy (dogmatyczny), związany z myśleniem właściwym dla teorii racjonalnego prawa naturalnego i ideami niemieckiej szkoły historycznej, nakazuje przypisanie

wypowiedziom normatywnym takich znaczeń, które wynikają z systemu pojęć i zasad prawnych (ILey: 337).

Jak widać, również w przedstawionych ujęciach omawiany argument systemowy rysuje się dość niejasno, a towarzysząca mu tradycyjna terminologia pozostaje w nieładzie. Nie siląc się na jakieś bardziej zasadnicze propozycje porządkujące, warto wspomnieć o dwóch rozróżnieniach, które mogą wprowadzić przynajmniej częściowy porządek w posługiwaniu się przedstawionymi wyżej pojęciami w dyskursie prawniczym. Obie, co nie może dziwić, pochodzą od autorów należących do nastawionej rekonstrukcjonistycznie szkoły poznańsko-szczecińskiej teorii prawa: Andrzeja Municzewskiego i Macieja Zielińskiego. Pierwszy zaproponował, by odróżniać wykładnię systemową od systematycznej analogicznie do pojęciowego rozróżnienia norm i przepisów prawnych (Municzewski 2004: 214). Przychylając się do tego postulatu, argument systemowy można by pojmować jako dotyczący norm prawnych, a systematyczny – przepisów. Wydaje się to sensowne, gdyż najczęściej to właśnie normy prawne są uznawane za elementy systemu prawa, zaś systematyka tekstu prawnego dotyczy przede wszystkim przepisów prawa. Natomiast twórca derywacyjnej koncepcji wykładni prawa rozróżnił w jej ramach – a mówiąc precyzyjniej: w ramach dyrektyw systemowych wykładni – dyrektywy systemowe pionowe i poziome (WPZiel: 297n), posługując się tymi pojęciami zgodnie z tradycyjnym odróżnieniem pionowej i poziomej systemowości prawa (zob. np. Leszczyński 2017: 26–27). Wydaje się, że posługiwanie się tymi dwiema dystynkcjami w dyskursie prawniczym związanym ze stosowaniem argumentu systemowego *sensu largo* może przyczynić się do uzyskania większej precyzji terminologicznej.

[3. UZASADNIENIE] Argument systemowy ma charakter prawniczy. Wprawdzie pojęcie systemu prawa pojawia się w polskich i europejskich tekstach prawnych, przez co zyskuje charakter pojęcia prawnego, ale jego użycia są wielce incydentalne (zob. art. 35 ust. 1 uotpTK, art. 6 § 1 uoSN, oraz art. 67 ust. 1 i art. 82 ust. 2 RFUE).

Argument systemowy nie wynika wprost z przepisów Konstytucji RP, lecz stanowi ich logiczną konsekwencję, potwierdzoną regulacjami rangi ustawowej. Normy konstytucyjne uzasadniają założenie, do którego odwołuje się ten argument i które nakazuje on respektować – że porządek prawny jest systemem, a więc sumą elementów składających się na uporządkowaną całość. Istotę porządku prawnego jako systemu trafnie oddaje metafora użyta przez Ewę Łętowską: „współcześnie system prawa to wielki mechanizm na wzór ogromnego zegara. Wieloskładnikowy, policentryczny, złożony z wielu podzespołów, na podobieństwo wielkiej maszyny kółek zębatych, kółeczek, przekładni, sprężyn i kształtek. Mechanizm ten jest w ciągłym ruchu i jest zbudowany specjalnie po to, aby w tym ruchu trwał. Jego

budulec jest niejednorodny [...]. Omawiany mechanizm zawiera wiele podzespołów (podsystemów) wpływających na siebie, wzajemnie uzależnionych i uzależniających swoje działanie od innych podsystemów. System nie ma jednego stwórcy czy gestora. Ma ich wielu” (Łętowska 2016: 115–116). Spójność systemu mają gwarantować rozwiązania przyjęte w: art. 8 Konstytucji RP – polegające na harmonizowaniu systemu poprzez bezpośrednie stosowanie Konstytucji jako prawa najwyższego (→54); art. 9 Konstytucji RP – opierające się na nakazie przestrzegania prawa międzynarodowego; art. 171, 184 oraz 188 Konstytucji RP – określające środki proceduralne mające za cel usuwanie sprzeczności w obrębie systemu prawa poprzez kontrolę hierarchicznej zgodności norm różnej rangi.

Konstytucja RP przewiduje zapewnienie spójności systemu prawa w zakresie nie tylko obowiązywania norm prawa stanowionego, lecz także czynności związanych z wykładnią i stosowaniem prawa. Odwołując się znów do metafory Łętowskiej, system „[t]o nie tylko teksty ustaw, ale i [...] wyroki [...] sądów, decyzje administracyjne (akty tworzące «prawo między stronami»), wzorce umów przygotowane w kancelariach prawniczych, zwykłe umowy z treścią wypracowaną przez strony i budujące w praktyce «standard» lub kształtujące «zwyczaj obrotu». Składniki systemu cechuje zatem ujęcie funkcjonalne: zdolność kształtowania obrotu i zachowań adresatów w tym obrocie” (Łętowska 2016: 116). W tym sensie istnienie jednego, spójnego systemu w zakresie stosowania prawa wynika pośrednio z art. 2 i art. 32 Konstytucji RP, zgodnie z którymi jednym z wymogów państwa prawa jest równe traktowanie podmiotów prawa przez władze publiczne, przez co należy rozumieć również jednolite („systemowe”) stosowanie prawa w istotnie podobnych przypadkach. Rozwiązaniami proceduralnymi przewidzianymi przez Konstytucję w zakresie zapewnienia systemowości wykładni i stosowania prawa są nadzór judykacyjny SN (art. 183 ust. 1 KRP) oraz kontrola działalności administracji publicznej sprawowana przez sądy administracyjne (art. 184 KRP). Szczególnym przypadkiem mechanizmu zapewniającego spójność systemu prawnego w zakresie wykładni i stosowania norm kompetencyjnych jest rozwiązanie przyjęte w art. 189 Konstytucji RP, zgodnie z którym TK rozstrzyga spory kompetencyjne między centralnymi konstytucyjnymi organami państwa.

Powyższe, wyprowadzone z przepisów Konstytucji założenie systemowości prawa potwierdzają regulacje ustawowe, już wprost określające porządek prawny jako system i – co symptomatyczne – dalsze mechanizmy zapewniania jego koherencji. Artykuł 35 ust. 1 uotptK ustanawia obowiązek TK sygnalizowania Sejmowi i Senatowi oraz innym organom stanowiącym prawo istnienie uchybień i luk w prawie, których usunięcie jest niezbędne do „zapewnienia spójności systemu prawnego”. Z kolei art. 6 § 1 uoSN nadaje Pierwszemu Prezesowi SN kompetencję

do przedstawiania właściwym organom uwag o stwierdzonych nieprawidłowościach lub lukach w prawie, których usunięcie jest niezbędne m.in. dla „spójności systemu prawnego”. Dodajmy jeszcze, że w prawie UE porządki prawne państw członkowskich zostały wprost nazwane „systemami prawnymi” (art. 67 ust. 1 i art. 82 ust. 2 TFUE).

[4. RODOWÓD I EWOLUCJA] Myślenie o prawie w kategoriach systemu nie było właściwe jurystom rzymskim; w interpretacji kierowali się raczej wspólnymi intuicjami etycznymi (toposami) niż myśleniem formalno-dedukcyjnym, na którym oparli się dopiero średniowieczni komentatorzy (zob. Viehweg 1974: 50). Jednak dopiero przedsięwzięcia kodyfikacyjne XIX i pierwszej połowy XX w. wiązały się z rzeczywistą systematyzacją, porządkowaniem oraz ujednolicaniem całych gałęzi prawa. Już na początku tego okresu Friedrich Carl von Savigny wyróżnił kanon systemowej interpretacji prawa (von Savigny 1840: 213n), będący pierwowzorem dla argumentu systemowego w wersji interpretacyjnej. Inny czołowy przedstawiciel niemieckiej szkoły historycznej, Georg Friedrich Puchta, wprowadził pojęcie genealogii pojęć prawnych (niem. *Genealogie der Begriffe*), objaśniane m.in. za pomocą piramidy pojęciowej (niem. *Begriffspyramide*), w ramach której „pojęcia prawne zostały przedstawione jako części logiczno-systemowej, hierarchicznej, wewnętrznje niesprzecznej i pozbawionej luk całości” (Siltala 2011: 188), czyli systemu pojęć prawnych.

Z kolei w pierwszej połowie XX w. Hans Kelsen opracował teorię obowiązywania prawa opartą na hierarchicznych relacjach kompetencyjnych i walidacyjnych, wyróżniając przy tym pojęcia systemów statycznych i dynamicznych (Kelsen 1934; por. np. Opałek 1997). Zagadnienie istnienia, tożsamości i trwania w czasie systemów i porządków prawnych zostało w drugiej połowie XX w. rozwinięte w obrębie analitycznej teorii prawa m.in. przez H.L.A. Harta (zob. np. Hart 1961: 77n), jego ucznia Josepha Raza (Raz 1980; por. Leszczyński 1979), Carlosa E. Alchourróna i Eugenia Bulygina (Alchourrón, Bulygin 1971) czy Roberta Alexy’ego (zob. np. Alexy 1987, 1991). Natomiast Niklas Luhmann uwzględnił fenomen systemu prawnego w swojej głośnej socjologicznej teorii systemów (Luhmann 2002: 50n), rozpoczynając nurt badań nad autopoietycznością (samodzielnym rozwijaniem i odtwarzaniem się) systemu prawa (zob. też Teubner 1993).

W polskiej nauce należy wyróżnić teorię Jerzego Wróblewskiego, który uznał rolę systemowości prawa w jego wykładni, szczególnie w wykładni dogmatycznej (RPW: 62). Rozwinął on rozumienie prawa jako systemu, wyróżniając rozmaite pojęcia systemu prawa w zależności od tego, co wchodzi w ich skład: normy indywidualno-konkretne, abstrakcyjno-generalne, normy – uznane konsekwencje

interpretacyjne bądź inferencyjne norm wprost wysłowionych w tekstach prawnych, zasady i wartości prawne itd. (RPW: 11n; szerzej zob. np. Wróblewski 2015a). Rolę systemowości prawa dostrzega się współcześnie nie tylko w kontekście jego interpretacji, lecz także obowiązywania prawa, definiowanego często w kategoriach przynależności norm do systemu prawa (zob. np. RPW: 12; Wróblewski 2015b: 253n) albo braku, w ramach danego systemu prawa, prawnych możliwości (po stronie potencjalnego adresata normy prawnej) do odmowy jej zrealizowania (Grabowski 2009: 459, 464–465). Zagadnienie systemowości prawa badane jest ponadto w kontekście hierarchiczności aktów prawnych przez dogmatyki prawa konstytucyjnego i publicznego, zaś w obrębie teorii prawa rozbudowaną koncepcję hierarchicznej systemowości prawa opracował Krzysztof Pleszka (Pleszka 1988). Idea, że prawo to system, leży też w tle nurtów współczesnego konstytucjonalizmu, przy czym, czego m.in. dowodzi niniejszy *Komentarz*, nie musi necessarily być to system uporządkowany na pozytywistyczną modłę systemu dedukcyjnego (choćby trzeba przyznać, że takie właśnie ujęcie nadal zdecydowanie dominuje w polskiej kulturze prawnej – zob. np. Leszczyński 2017). Uwzględnianie w interpretacji systemowej roli konstytucji wieńczącej system prawa stanowi obecnie ważny element myślenia o systemie prawa w kategoriach jego tożsamości, jednolitości, niesprzeczności, spójności i zupełności oraz bazę dla prokonstytucyjnej wykładni ustaw i wykładni ustaw w zgodzie z konstytucją (→54).

[5. PRZYKŁADY ZASTOSOWANIA] Argument systemowy jest często przywoływany w orzecznictwie TK, SN, sądów administracyjnych i powszechnych oraz w orzecznictwie TSUE. Służy on m.in. odwoływaniu się do treści norm pochodzących z innych gałęzi prawa. W uchwale(7) NSA z 20.05.2013, II FPS 6/12, wychodząc od stwierdzenia, że „[ż]aden przepis prawa nie jest oderwaną jednostką, lecz występuje w pewnym kontekście systemowym – jest częścią określonego aktu normatywnego, który z kolei jest częścią określonej gałęzi prawa należącej do systemu prawa polskiego”, sformułowano ogólną myśl, wyrażającą rozumienie przez ten sąd argumentu systemowego: „[p]rzy wykładni danego przepisu prawa należy brać pod uwagę również jego relacje w stosunku do innych przepisów danego aktu normatywnego (wykładnia systemowa wewnętrzna) oraz do przepisów zawartych w innych ustawach (wykładnia systemowa zewnętrzna). Tylko bowiem realizacja tej dyrektywy wykładni prawa [...] gwarantuje pełne i niesprzeczne odczytanie danej instytucji prawa z przepisów prawa”. Przechodząc do kwestii bardziej szczegółowych, zauważono, że „[w]prawdzie prawo prywatne (cywilne i handlowe) i prawo podatkowe stanowią dwie odrębne gałęzie prawa normujące odmienne stosunki prawne, jednak obie te gałęzie stanowią część systemu prawa,

który z założenia powinien być spójny i zupełny oraz stanowić uporządkowany zbiór norm prawnych. Pomiedzy normami prawnymi w systemie prawa zachodzą związki treściowe takiego typu, że istnieją logiczne powiązania pomiędzy normami, tzn. treść jednej normy co do zasady pozostaje w zgodzie z treścią innej normy, a ponadto pojęcia stosowane przez ustawodawcę w przepisach zawierających elementy norm prawnych odznaczają się względną jednolitością terminologiczną". W konsekwencji w uchwale tej stwierdzono: „nie można więc uznać za bezwzględnie trafny pogląd, że przepisy innych ustaw niż ustawa podatkowa nie mogą modyfikować norm prawa podatkowego [...]. Przepisy innych ustaw niż ustawa podatkowa stanowią bowiem kontekst systemowy dla wykładni przepisów ustaw podatkowych, który należy uwzględnić w drodze wykładni systemowej zewnętrznej". Myśl ta pozostaje żywa w orzecznictwie sądów administracyjnych, co ilustrują np. wyroki: WSA w Warszawie z 20.12.2017, VI SA/Wa 1447/17: „Wszędzie bowiem tam, gdzie prawodawca nie tworzy instytucji i pojęć swoistych dla tego prawa, należy posługiwać się pojęciami i zasadami ukształtowanymi w tej gałęzi prawa, z której pojęcie to czy instytucja zostały zaczerpnięte. Wymaga tego zasada spójności i zupełności systemu prawa. Żaden przepis prawa nie funkcjonuje w oderwaniu od innych przepisów, lecz tworząc akt normatywny, pozostaje składową całego obowiązującego porządku prawnego”, oraz WSA we Wrocławiu z 13.05.2016, I SA/Wr 34/16: „regulacja publiczna posługuje się w omawianym zakresie aparaturą pojęciową prawa prywatnego – kodeksu cywilnego. Taka wykładnia nie sprzeciwia się nie tylko autonomii prawa podatkowego, ale jest wyrazem spójności i zupełności systemu prawa” (zob. też np. wyrok NSA z 27.11.2007, I OSK 695/07).

Nawiązanie w argumentacji do systemu prawa służy także odwołaniu się do zasad bądź nadrzędnych reguł kierujących wykładnią danej dziedziny prawa albo do wartości, na których dana regulacja się opiera. W tym przypadku na wynik wykładni wpływa nie treść innego konkretnego przepisu, lecz generalne cechy całego systemu. Trybunał Konstytucyjny wyraził w tym względzie ogólną myśl, że „[i]nterpretator [...] powinien dążyć do takiego tłumaczenia norm, które by tworzyło spójny z prakseologicznego punktu widzenia system” (uchwała TK z 25.01.1995, W 14/94). Odwołując się do tej myśli, SN w uchwale z 20.09.2007, I KZP 26/07, wskazał, że „[s]pójność systemu prawa przejawia się między innymi w tym, że system taki opiera się na wspólnych wartościach. Znajdują one wyraz przede wszystkim w zasadach prawnych. Nakaz wykładni przepisów prawa zgodnie z zasadami prawnymi to jedna z reguł wykładni systemowej [...]. Powołując się zatem na spójność systemu prawnego [...] i racje wykładni systemowej, przyjął w konsekwencji należy, że jeżeli ustawodawca uznał, że oskarżony (podejrzany) nigdy nie odpowiada za występki fałszywych zeznań [...], to trzeba też uznać, że wyłączenie bezprawności dotyczy

również każdych zeznań złożonych w toku przesłuchania w charakterze świadka dotyczących jego zachowania stanowiącego przestępstwo, co jest realizacją przezeń prawa do obrony”.

W orzecznictwie TSUE odwołanie się do systemowości prawa służy formułowaniu nakazu odczytywania danej jednostki redakcyjnej jako całości oraz zakazowi wprowadzania różnic co do znaczenia pojęć użytych w ramach jednej jednostki redakcyjnej. Dla przykładu w wyroku z 3.09.2015, C-383/14, TSUE stwierdził: „systemowe podejście do art. 3 ust. 1 rozporządzenia nr 2988/95 prowadzi do uznania, że akapity, które on zawiera, stanowią całość, której przepisy nie mogą być rozpatrywane oddzielnie. Artykuł 3 ust. 1 akapit czwarty ustanawia bowiem «ostateczny» termin przedawnienia dla terminu przedawnienia wynoszącego cztery lata, który biegnie od momentu dopuszczenia się nieprawidłowości i który jest przewidziany w jego akapicie pierwszym. Przypisanie różnych zakresów zastosowania tym akapitom byłoby sprzeczne z ogólną strukturą systemu przedawnienia ustanowionego w tym artykule. Takie podejście byłoby też sprzeczne z celem realizowanym przez rozporządzenie 2988/95 polegającym na zapewnieniu spójnych ram dla tego systemu. [...] Wykładnia systemowa i wykładnia teleologiczna art. 3 ust. 1 tego rozporządzenia wymagają więc uznania, że «ostateczny» termin przewidziany w art. 3 ust. 1 akapit czwarty rzeczonoego rozporządzenia ma zastosowanie do środków administracyjnych”. W opinii rzecznika generalnego Paola Mengozziego z 16.03.2016 w sprawie *DHL Express (Austria) GmbH przeciwko Post-Control-Kommission*, C-2/15, wskazano na konieczność odniesienia się do treści całości aktu prawnego, gdy „wykładnia literalna nie umożliwia jasnego zrozumienia przepisu prawa Unii zawartego w dyrektywie, w celu dokonania wykładni wspomnianego przepisu należy uwzględnić także jego kontekst, ogólną systematykę i cel dyrektywy, której stanowi on część”. Do argumentu systemowego sięgnął TSUE też w wyroku z 23.10.2007, C-273/04: „[w]brew temu, co twierdzi Rzeczpospolita Polska, przepisu tego nie można interpretować w ten sposób, że art. 1 obejmuje jedynie systemy wsparcia wymienione enumeratywnie w załączniku do rozporządzenia nr 1259/1999. Takie twierdzenie jest niezgodne z wykładnią systemową art. 1 akapit drugi tego rozporządzenia, który odnosi się do załącznika do tego rozporządzenia”.

Również ETPC sięga po argument systemowy, np. w wyroku z 14.01.2014, 34356/06 i 34356/06: „Trybunał działał zgodnie ze swoim obowiązkiem uwzględnienia odpowiednich reguł i zasad prawa międzynarodowego oraz interpretowania Konwencji tak dalece, jak to możliwe, w harmonii z innymi regułami prawa międzynarodowego, którego jest częścią”.

[6. CHARAKTERYSTYKA] Jak już zaznaczono, komentowany argument systemowy *sensu largo* ma charakter ogólny, więc posługiwanie się nim w dyskursie argumentacyjnym przypomina stosowanie norm-zasad: kontekst systemowy przepisów może zostać uwzględniony w trakcie wykładni w mniejszym bądź większym stopniu. Co więcej, rezultat wykładni otrzymany dzięki zastosowaniu argumentu systemowego powinien zostać porównany z rezultatami wykładni językowej i funkcjonalnej oraz oceniony w świetle nakazu pierwszeństwa wykładni językowej (→51), zwłaszcza w przypadku wykładni przepisów w tych gałęziach prawa, w których językowe znaczenie przepisów odgrywa decydującą rolę (np. w prawie karnym). Charakterystyki tej nie zmienia fakt, że sporo szczegółowych argumentów systemowych, dla których komentowany tu argument systemowy *sensu largo* stanowi podstawę pojęciową, np. hierarchiczna reguła kolizyjna *lex superior* (→42) czy nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją (→54), posiada charakter reguły i nie podlega stosowaniu opartemu na procedurze ważenia.

Warto dodać, że uporządkowanie prawa w formie systemu zazwyczaj wyprzedza posłużenie się argumentem systemowym *sensu largo* w ramach interpretacji prawniczej, obejmuje jednak systemowe argumenty walidacyjne i opiera się na nich, przez co zastosowanie komentowanego toposu może mieć istotnie zróżnicowany charakter. Niemniej nie pociąga to za sobą, że użycie owego argumentu następuje wyłącznie w kontekście odkrycia reguły decyzji sądowej, gdyż jego potencjał uzasadniający jest duży, ale jedynie wtedy, gdy argument ten współstosuje się ze szczegółowymi, pokrewnymi mu argumentami systemowymi i systematycznymi (por. pkt 8 i 9).

[7. KRYTYKA] Tezę o systemowości prawa uważa się za jedno z głównych twierdzeń przyjmowanych w rozwiniętej fazie pozytywizmu prawniczego, fundamentalnych z punktu widzenia nowoczesnego tworzenia prawa oraz naukowej refleksji o prawie (Bator 2016: 73). Dominująca w polskiej kulturze prawnej koncepcja prawa jako systemu o hierarchicznej strukturze opiera się na pozytywizmie prawniczym i wiąże się ściśle z normatywizmem Kelsena i jego nauką o stopniowej budowie systemu prawa (szerzej →57). Jak pisał uczony austriacki w pierwszym akapicie *General Theory of Law and State*: „Niemożliwe jest uchwycenie natury prawa, jeśli ograniczymy naszą uwagę do izolowanych pojedynczych reguł. Relacje, które łączą poszczególne reguły porządku prawnego, są również istotne dla natury prawa. Tylko na podstawie jasnego pojmowania tych relacji konstytuujących porządek prawny można w pełni zrozumieć naturę prawa” (Kelsen 1945: 3). Trzeba jednak pamiętać o fundamentalnej kontrowersji towarzyszącej tezie o systemowości prawa: czy systemowość ta ma charakter immanentny, czy transcendentny – tak jak uważali

Kelsen czy MacCormick (szerzej zob. Grabowski 2009: 299n i cyt. tam literatura). Innymi słowy: „[c]zy prawo jest nam dane w postaci systemu (tzn. czy systemowość «tkwi» w samym prawie), czy też systemowość prawa jest rezultatem porządkującej działalności prawników” (Płeszka, Gizbert-Studnicki 1990: 153). Jeśli opowiemy się za drugą, mniej filozoficznie spekulatywną opcją, powoli – jak się wydaje – zdobywającą przewagę wśród polskich teoretyków prawa, to konsekwentnie należy przyjąć, że rekonstrukcja „surowego prawa” w postaci uporządkowanego systemu prawa jest dokonywana przez doktrynę prawniczą i prawników praktyków, a nie wynika z jego koniecznej, immanentnej natury. To zaś otwiera drogę do podważania sensowności argumentu systemowego na tej podstawie, że rekonstrukcja owa może okazać się błędna, szczególnie gdy niedostatecznie uwzględni się podczas jej dokonywania wielość źródeł współczesnego prawa i jego multcentryczny charakter.

Jak zwrócili uwagę Adam Dyrda i Tomasz Gizbert-Studnicki, „[w]yrażenie «system prawa» należy, rzecz jasna, nie tylko do języka teorii prawa, lecz także do języka dogmatyki prawa i orzecznictwa. Tam jednak wyrażenie to jest często niefrasobliwie stosowane i nie przypisuje mu się jednego, precyzyjnego znaczenia” (Dyrda, Gizbert-Studnicki 2016: 28). Z pewnością założenia o systemowym charakterze prawa pełnią specyficzną funkcję w dyskursie dogmatycznoprawnym (szerzej zob. Płeszka, Gizbert-Studnicki 1990). To wszakże nie przesądza, że również w ramach dyskusji doktrynalnej uzasadnienie argumentu systemowego nie może być kwestionowane, choćby z uwagi na kontrowersje dogmatyczne dotyczące pionowej i, w szczególności, poziomej systematyzacji prawa obowiązującego. Co więcej, jeśli uwzględniamy aspekt aksjologiczny systemowości prawa (zob. np. Kordela 2016), to notoryjna sporność debat aksjologicznych i prawno-etycznych daje sporo miejsca na krytykę argumentów systemowych.

[8. REKOMENDACJA/WSKAZÓWKI] Z posługiwania się w dyskursie prawniczym samodzielnym argumentem systemowym najlepiej zrezygnować, ze względu na jego niedoprecyzowaną, ogólnikową treść. Należy powoływać specyficzne argumenty systemowe (por. pkt 2 i 9); zwiększa to spójność argumentacji przez wydłużenie łańcucha spójnych przesłanek rozumowania. Zwłaszcza w obrębie argumentacji walidacyjnej jest to dobrze widoczne: powołanie się wyłącznie na argument systemowy *sensu largo*, któremu nie towarzyszyłoby np. przywołanie nakazu respektowania hierarchii źródeł prawa, albo reguły kolizyjnej *lex specialis* (→43), można uznać za błąd w sztuce argumentacji prawniczej.

Za szczególnie godne polecenia trzeba uważać korzystanie z argumentu systemowego w sprawach wymagających posłużenia się prawem unijnym lub międzynarodowym. Nie jest to jednak zadanie łatwe, biorąc pod uwagę multcentryczny charakter współczesnych systemów prawa (zob. np. Łętowska 2005; Kalisz 2007).

[9. ARGUMENTY POWIĄZANE] Nakaz wykładni prawa zgodnie z zasadami prawnymi (→13); Argument *a rubrica* (→30); Dyrektywa wykładni holistycznej (→33); *Lex superior derogat legi inferiori* (→42); Nakaz pierwszeństwa wykładni językowej (→51); Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją (→54); Argument ze spójności (→56); Nakaz respektowania hierarchii źródeł prawa (→57); Nakaz (zasada) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym (→58); Nakaz prounijnej wykładni prawa krajowego (→59); Zakaz wykładni prowadzącej do luk (→70).

[LITERATURA] C.E. Alchourrón, E. Bulygin (1971), *Normative Systems*, Wien–New York; R. Alexy (1987), *Rechtssystem und praktische Vernunft*, RT 18, 405–419; *tenże* (1991), *Idee und Struktur eines vernünftigen Rechtssystems*, ARSP Bh. 44, 30–44; R. Alexy, R. Dreier (1991), *Statutory Interpretation in the Federal Republic of Germany*, w: ISMac, 73–121; A. Bator (2016), *Systemowość prawa wobec konfliktów politycznych*, AUWr 3718, *Przegląd Prawa i Administracji CIV*, 73–88; N. Bobbio (1960), *Teoria dell'ordinamento giuridico*, Torino; A. Dyrda, T. Gizbert-Studnicki (2016), *Czy systemowość jest konieczną właściwością prawa?*, AUWr 3718, *Przegląd Prawa i Administracji CIV*, 19–37; A. Grabowski (2009), *Prawnicze pojęcie obowiązywania prawa stanowionego. Krytyka niepozytywistycznej koncepcji prawa*, Kraków; H.L.A. Hart (1961), *The Concept of Law*, Oxford; A. Kalisz (2007), *Multicentryczność systemu prawa polskiego a działalność orzecznicza Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, RPEiS LXIX/4, 35–49; H. Kelsen (1934), *Reine Rechtslehre. Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik*, Leipzig–Wien; *tenże* (1945), *General Theory of Law and State*, tłum. A. Wedberg, Cambridge; M. Kordela (2016), *Systemowość aksjologiczna prawa*, AUWr 3718, *Przegląd Prawa i Administracji CIV*, 91–104; L. Leszczyński (1979), *Zagadnienia systemu prawa w koncepcji H.L.A. Harta*, AUMCS Sectio G Ius XXVI/9, 133–144; *tenże* (2017), *System prawa w ujęciu teoretycznoprawnym*, AUMCS Sectio G Ius, LXIV/1, 23–39; S. Lewandowski (2013), *Retoryczne i logiczne podstawy argumentacji prawniczej*, Warszawa; N. Luhmann (2002), *Einführung in die Systemtheorie*, Heidelberg; E. Łętowska (2005), *Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, PiP LX/4, 3–10; *taż* (2016), *Sugestie dla mego librecisty (wykład w czasie uroczystości przyznania doktoratu honoris causa Uniwersytetu Warszawskiego, 24.06.2016 r.)*, PiP LXXI/9, 114–123; N. McCormick, R.S. Summers (1991), *Interpretation and Justification*, w: ISMac, 511–544; A. Munczewski (2004), *Reguły interpretacyjne w działalności orzeczniczej Sądu Najwyższego*, Szczecin; K. Opalek (1997), *Problemy statycznych i dynamicznych systemów normatywnych*, w: *tenże*, *Studia z teorii i filozofii prawa*, red. R. Sarkowicz, J. Stelmach, Kraków, 81–92; K. Pleszka (1988), *Hierarchia w systemie prawa*, ZNUJ *Prace z Nauk Politycznych* 33, Kraków; K. Pleszka, T. Gizbert-Studnicki (1990), *Obraz systemu prawa w dogmatyce prawniczej*, w: STPiSNP, 151–171; J. Raz (1980), *The Concept of a Legal System. An Introduction to the Theory of Legal System*, wyd. 2, Oxford; F.C. von Savigny (1840), *System des heutigen Römischen Rechts*, t. 1, Berlin; R. Siltala (2011), *Law, Truth, and Reason. A Treatise on Legal Argumentation*, Dordrecht; G. Teubner (1993), *Law as an Autopoietic System*, Oxford–Cambridge; T. Viehweg (1974), *Topik und Jurisprudenz. Ein Beitrag zur rechtswissenschaftlichen Grundlagenforschung*, wyd. 5, München; P. Wiatrowski (2013), *Dyrektywy wykładni prawa karnego materialnego w judykaturze Sądu Najwyższego*, Warszawa; J. Wróblewski (2015a), *Modele systemów norm*

a system prawa (1969), w: *tenże*, Pisma wybrane, red. M. Zirk-Sadowski, Warszawa, 224–249; *tenże* (2015b), Obowiązywanie systemowe i granice dogmatycznego podejścia do systemu prawa (1986), w: J. Wróblewski, Pisma wybrane, red. M. Zirk-Sadowski, Warszawa, 250–264.

[AG, MK, ZK]

Książka jest unikatem na skalę światową. Autorzy przedstawiają dokładny opis i analizę toposów (argumentów) stosowanych w dogmatyce prawa i orzecznictwie, wzbogacając je o historię tych toposów i interesujące przykłady ich zastosowania. Dodatkową zaletę stanowi wskazanie bogatej literatury krajowej i zagranicznej. Publikacja będzie nieocenioną pomocą nie tylko dla orzecznictwa i dogmatyki prawa, lecz także dla studentów tej dziedziny – również z tego względu, że napisano ją precyzyjnym językiem, z dbałością o jasność i zrozumiałość, nawet dla tych czytelników, którzy nie mają przygotowania teoretycznoprawnego.

Prof. Tomasz Gizbert-Studnicki

<https://akademicka.pl>

